

IZ URBANE TOPOLOGIJE SREDNJOVJEKOVNOG ZADRA

Franjo Smiljanić

UDK 711.52 (497.5 Zadar) (091)

Izvorni znanstveni rad

Franjo Smiljanić

Filozofski fakultet u Zadru

Autor prepoznaje grb zadarskog kneza Jakova Tiepola na peterostranoj kuli na Trgu Pet bunara. Za kneza Tiepola krajem 13. st. popločani su temelji luke uz gradske bedeme od Arsenala do Kaštela (novog) i obnovljene srednjovjekovne kopnene zidine.

Na jednom od zidova jedine preostale srednjovjekovne kule na današnjem Trgu Pet bunara, ugrađena je kamena ploča s heraldičkim znakom koji prikazuje tri kule ukrašene kruništem i trojim vratima. U heraldičkoj literaturi obično se ovakav znak tumači kao simbol grada ili dvorca. U radovima u kojima se je obrađivala zadarska heraldika navodi se da taj heraldički znak predstavlja simbol grada. Tako je u prošlom stoljeću F. Heyer, austrijski heraldičar, tu kamenu ploču uvrstio među četiri oblika grba grada Zadra.¹ U korpusu kamenih grbova srednjovjekovnoga Zadra, koji je napravila S. Petricioli, uvrštena je i ta ploča za koju autorica oprezno kaže da bi se moglo raditi o gradskome komunalnom grbu.² Sumnju autorice da se u ovome slučaju radi o gradskome grbu smatramo opravdanom, jer doista nema ostalih distinktivnih heraldičkih elemenata na osnovi kojih možemo pretpostaviti da se radi o komunalnom grbu. Spomenimo da je za Brunellija taj heraldički znak predstavljao stilizirani izgled istočnih gradskih bedema.³

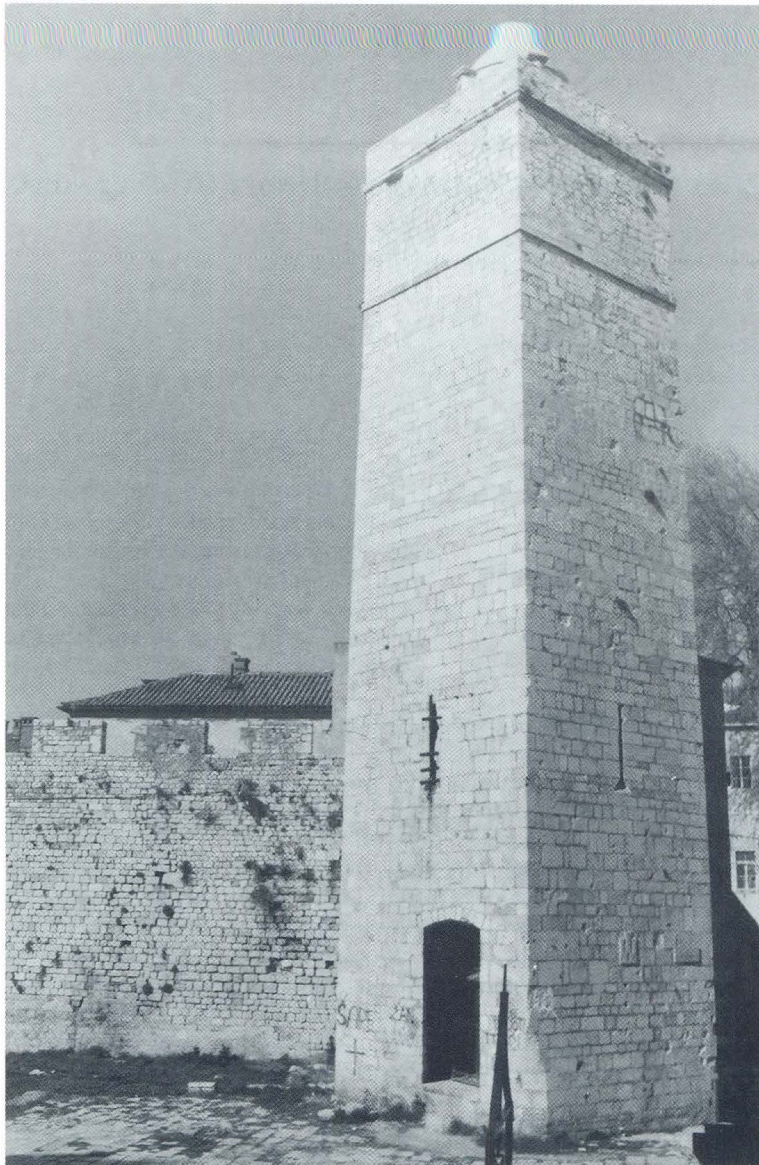
Međutim, kako se ovako ili slično oblikovani heraldički znak nalazi među komunalnim grbovima srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, Trogira,⁴

¹ *Heyer von Rosenfeld*, Wappenbuch des Königreich Dalmatien, Nürnberg 1873, str. XXIV.

² *S. Petricioli*, Kameni grbovi grada Zadra, Radovi Instituta JAZU, Zadar, 9/1962, 360.

³ *V. Brunelli*, Le opere certificate e la compagna artiglieri del comune di Zara, Rivista Dalmatica, Zara, 3/1904, 236.

⁴ *I. Babić*, Prilog trogirskoj sfragistici, Fiskovićev zbornik I, 1980, 262-272.

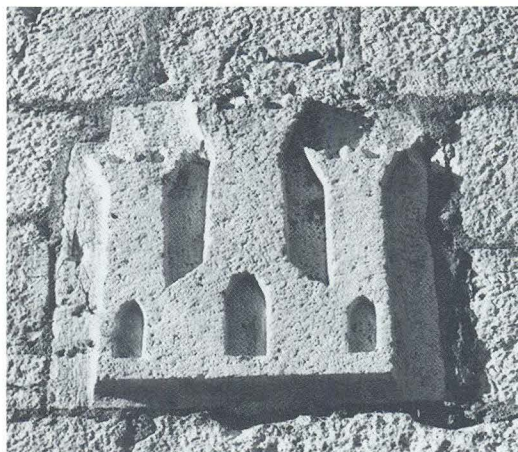
Srednjovjekovna kula (današnja Kapetanova kula) s jugositočne strane gradskih bedema

Splita⁵ i Dubrovnika,⁶ pretpostavka je S. Petricioli da bi se i u slučaju spomenutoga heraldičkog znaka radilo o komunalnome grbu opravdana. Dativajući ga

⁵ C. Fisković, Najstariji kameni grbovi grada Splita, VAHD, n.s. XVII/1936, 183-194.

⁶ G. Čremošnik, Dubrovački pečati srednjega vijeka, Anali Historijskog instituta JAZU, god. IV-V, Dubrovnik, 1955-1956, 156.

prema stilskim karakteristikama u vrijeme kada se zadarska komuna još nije opredijelila za oblik svoga grba, pretpostavljamo da je mislila na onaj period zadarske srednjovjekovne povijesti, koji prethodi konačnom formiranju srednjovjekovne komune, a to nije prije 13. stoljeća.⁷ Dataciju S. Petricioli stilski i vremenski potvrđuju heraldički simboli dviju gradskih kula koje drži u rukama sv. Sofija, na prednjoj strani ranogotičke propovjedaonice iz crkve sv. Sofije u Dvigradu, a koja se danas nalazi u župnoj crkvi u Kanfanaru.⁸

Kameni grb s heraldičkim znakom zadarskog kneza Jakova Tiepola

Objavljeni pečatnjak Baiamonte Tiepola,⁹ s gotovo identičnim znakom, navodi nas ipak na neka druga saznanja o tome heraldičkom znaku. Poznato je da se kao konstitutivni dio grba mletačke plemićke obitelji Tiepolo navodi utvrđeni kaštel.¹⁰ Takva je konstatacija važna jer nas u tom slučaju upućuje na dvije važne činjenice: prvo, da je tako oblikovani heraldički znak u tom slučaju simbol dvorca i, drugo, da to može biti heraldička oznaka za obiteljski grb. Dodamo li tome da su neki članovi spomenute obitelji izravno vezani za sudbinu i povijest srednjovjekovnoga Zadra,¹¹ dolazimo do sasvim drukčijih zaključaka o tome heraldičkom znaku.

⁷ S. Petricioli, *Kameni grbovi...* 236.

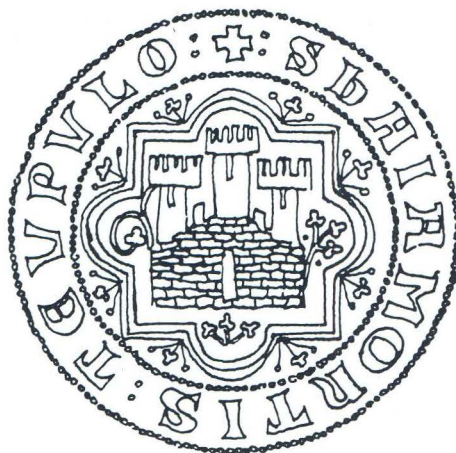
⁸ V. Ekl, *Ranogotička propovjedaonica u Kanfanaru*, *Bulletin zavoda za likovne umjetnosti*, 24/1964, 172.

⁹ P. Anđelić, *Pečatnjak Baiamonte Tiepola*, *Glasnik Zemaljskoga muzeja u Sarajevu*, n. s. 24/1964, 172 i dalje.

¹⁰ V. Spreti, *Enciclopedia storico-nobiliare Italiana*, Milano, 6/1932, 603-604.

¹¹ Osim Baiamonte Tiepola koji je bio rođak Pavla Šubića (vidi: N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. Prošlost Zadra*, knj. II, Zadar 1976, 210), spominje se još i Jakov Tiepolo koji je obavljao funkciju zadarskoga kneza od 1277. do 1290. godine (vidi: V. Brunelli, *Storia della città di Zara* (reprint izdanja), Trieste, 1974, 426).

Poznato je iz sačuvanih notarskih zapisa da je 1289. godine zadarski knez Jakov Tiepolo popločao temelje Luke uz gradske bedeme od Arsenala do Kaštela (novoga).¹² Ti su radovi obavljani na potezu od sjevero-sjeveroistočnoga dijela zadarskih srednjovjekovnih bedema s lučke strane. Za nas međutim važan je jugoistočni kopneni dio gradskoga bedema. U sklopu toga kopnenoga zida, neposredno uz glavna gradska vrata, prigradena je i peterokutna kula sa strijelnicama, na kojoj se nalazi i već prije spomenuti heraldički grb za koji već rekosmo da je konstitutivni grb mletačkih Tiepola. Iako o gradnji te

Crtež pečetnjaka B. Tiepola (prema P. Andeliću)

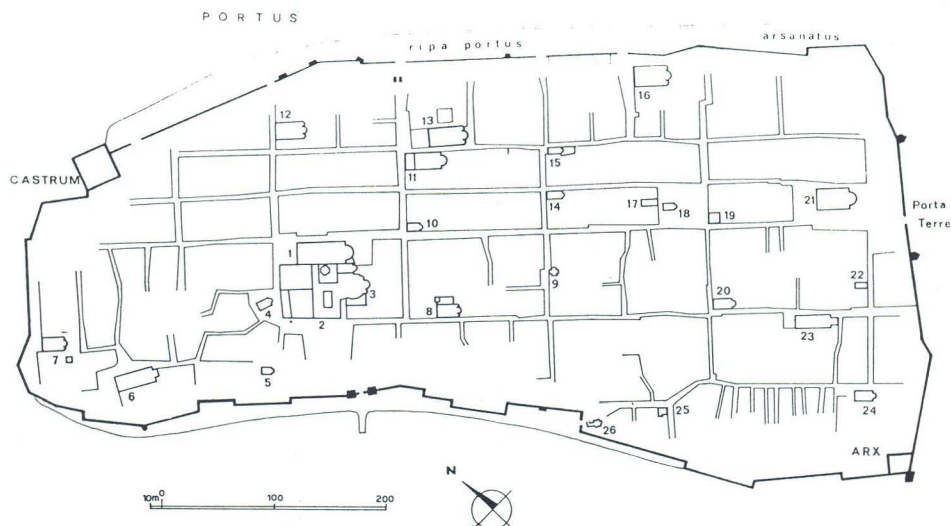
kule nemamo izravnih vijesti u izvorima već se prema graditeljskim karakteristikama datira krajem 13. ili 14. stoljeća,¹³ heraldički znak mletačke obitelji Tiepolo, čiji članovi obnavljaju čast zadarskoga kneza i za koga znamo da je vršio znatnije komunalne zahvate, daju nam pravo da zaključimo kako je kamena ploča s prikazom dvorca (kaštela) grb samoga kneza Jakova koji je kulu podigao i na njoj ostavio trajnu uspomenu na svoj graditeljski zahvat. Utvrđeno je da ta kula nije bila direktno vezana uz gradski kopneni zid i da se uz nju nalazila još jedna čiji ostaci nisu pronađeni.¹⁴ Obje kule zatvarale su gradska vrata od kojih je ona s ugrađenim Tiepolovim heraldičkim znakom bila nešto viša, pa to moguće i opravdava pretpostavku I. Petricioli o identifikaciji te kule s pojmom

¹² Nekoliko dokumenata iz 1289. godine govori nam o popločavanju temelja gradske luke (vidi: *M. Zjačić*, Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarralo (1279-1308), izd. Državnoga arhiva u Zadru, 99, 121, 129.

¹³ Prema graditeljskim osobinama (peterokutna osnova, strijelnice), kula se datira na kraj 13. ili početkom 14. stoljeća (vidi: *I. Petricioli*, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih bedema, *Diadora*, 3/1965, 187).

¹⁴ *I. Petricioli*, Novi rezultati... 187.

turris comunis zadarskih srednjovjekovnih izvora.¹⁵ Proširivanjem gradskih zidina u XVI. stoljeću tako oblikovani dio kopnenih bedema gubi svoju namjenu, pa je s vremenom ona druga spomenuta kula i srušena.¹⁶

Plan srednjovjekovnog Zadra iz 13. stoljeća (prema I. Petricioliju)

Zadarski srednjovjekovni kopneni zid, koji je stradao za križarske opsade grada 1204. godine, popravio je, nakon što je osvojen grad, sam duž Dandolo.¹⁷ Time je mletačka vlast osigurala grad od mogućih opasnosti s kopnene strane, ostavljajući istovremeno nezaštićeni obalni perimetar, što je garantiralo mletačkoj mornarici stalan nadzor nad gradom. Očito je Mlečanima bila potrebna zaštita Zadra, i to samo s kopnene strane. Arheološkim istraživanjima utvrđeno je da je taj dio srednjovjekovnih bedema izgrađen i uređen krajem XIII. i početkom XIV. stoljeća.¹⁸ Kako smo već rekli da je knez Jakov izgradio peterokutnu kulu čiji su graditeljski elementi, posebno strijelnice ali i struktura zida, identični s takvim pronadenima na plaštu kopnenoga dijela srednjovjekovnih gradskih bedema,¹⁹ sve to ukazuje na to da knezu Jakovu treba pripisati i definitivno oblikovanje toga dijela zadarskoga gradskog bedema.

¹⁵ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409...* str. 284.

¹⁶ O mogućem izgledu zadarskih kopnenih bedema pred venecijansko-križarskim ratovima svjedoči i prikaz kopnenih vrata i zidova prikazanih na pečatnjaku zadarske komune iz 1190. godine (vidi: I. Petricioli, *Prilog zadarskoj sfragistici*, *Radovi Fil. fakulteta u Zadru*, 10/1972, 119).

¹⁷ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409...* 179.

¹⁸ I. Petricioli, *Novi rezultati...* 187.

¹⁹ I. Petricioli, *Novi rezultati...* 190.

Taj posao nisu mogli obaviti građani Zadra, jer je poznato da među uvjetima koje je Venecija nametnula Zadru poslije 1204. godine, samo dužd, gradski knez ili većina u gradskome vijeću, imaju pravo rušiti, zidati ili popravljati bedeme.²⁰

Obnova zadarskoga srednjovjekovnog kopnenog zida, koja je započela neposredno pred križarsku opsadu Zadra, kada je Bela IV. učvrstio bedeme s kopnene strane,²¹ a završila na kraju XIII. stoljeća, ne samo da svjedoči o ekonomskoj snazi zadarske komune, nego katkad odražava političke prilike unutar same komune. Prije svega mislimo na odnos samih Zadrana prema Veneciji, odnosno mletačke vlasti prema ugarskome kralju ili ugarske vlasti u Zadru prema Veneciji. Nije slučajno što mletački dužd Dandolo obnavlja poslije zauzeća Zadra 1204. godine kopneni dio srednjovjekovnoga gradskog bedema²² ili zašto Zadranima pomaže kralj Bela IV. pri popravku gradskih zidina s lučke strane.

Oblikovanje srednjovjekovnih gradskih bedema prati konačno oblikovanje zadarskoga srednjovjekovnog urbanog prostora, a podudara se s vremenom kada se konačno formira srednjovjekovna zadarska komunalno-upravna struktura.

Radovi na kopnenom dijelu gradskih bedema i dijelu onih s primorske strane za ono su vrijeme obavljani uz golem trud i velike troškove, pa je i razumljiv postupak zadarskoga kneza Jakova Tiepola da ugrađivanjem kamene ploče sa svojim heraldičkim znakom pokaže Zadranima veličinu i značenje toga posla.

²⁰ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409...* 183.

²¹ N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409...* 172.

²² N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409...* 187. i dalje.

DALLA TOPOLOGIA URBANA DELLA ZADAR MEDIEVALE

Franjo Smiljanić

Identificando lo stemma sulla torre pentagonale medievale come stemma del conte zaratino Giacomo Tiepolo, l'autore dimostra che Giacomo Tiepolo non curò solo la pavimentazione del porto cittadino dall'Arsenale al Castello (nuovo), ma costruì e modellò lo spazio sulla terraferma delle mura zaratine medievali.